

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 22 • Sayı | Number:

Aralık | December 2023

Stoksuz E-Satış (Dropshipping) Modelinin İslâm Hukuku Açısından Tahlili

An Analyze of the Dropshipping Model in the Manner of Islamic Law

Cemil LİV

Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Karatekin Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku

Çankırı, Türkiye

Karatekin University, Department of Basic Islamic Sciences, Islamic Law

Çankırı, Türkiye

yzmliv@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2937-5917>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 01.08.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 12.11.2023

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2023

Atıf | Cite As

Liv, Cemil. "Stoksuz E-Satış (Dropshipping) Modelinin İslâm Hukuku Açısından Tahlili". *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (2023), 569-587. <https://doi.org/10.14395/hid.1336315>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim:

ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review
It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints:

ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

An Analyze of the Dropshipping Model in the Manner of Islamic Law

Abstract

The fundamental principles determined based on the sources of Islamic law (Naşş) have been a cornerstone not only in various aspects of life but also in commercial activities. Commercial problems which arise from development and change have been solved among these principles. The advancement of technology has led to changes in consumer demands, similarly affecting the methods of supply for requested products and services in the field of commerce. The popularity of the concept of the traditional market has begun to transform into the e-commerce model, and so virtual markets and stores have become significant trade centers along with physical stores. Initially, businesses conducted their sales through websites they established themselves, but after a while, various shopping sites that host numerous products and companies have emerged and taken earlier shopping site in the market. In this new commerce model, which is called Electronic Commerce (E-Commerce), people can easily shop at any time of the day using their computers and mobile devices instead of going to physical stores. E-commerce not only provides consumers with unlimited shopping opportunities without any specific location or time constraints, but it has also presented new commercial prospects. Many individuals have started engaging in business activities without the need for a physical store. One of these methods is known as dropshipping, which is a stockless e-sales approach. Dropshipping, an online retail e-commerce model also known as "stockless e-sales" or "stockless e-commerce," involves purchasing products directly from third-party suppliers and sending them directly to customers. This method has become an attractive business model for entrepreneurs due to its easier establishment process than other e-commerce business models and the fact that it requires less capital at the beginning. In this method, the seller copies the product catalog from their supplier's website and offers it for sale on their own website or social media networks. When a customer chooses and purchases a product on the seller's site, the dropshipping owner sends the product directly to the customer through the supplier company. Dropshipping, although its historical roots can be traced back to the early 1900s, has emerged as a significant sales model in recent times and gained rapid momentum in the market. Many companies, both domestically and internationally, offer dropshipping services to customers. In this context, the purpose of the research is to analyze dropshipping within the framework of the general principles of Islamic commercial law and determine its legal nature as an alternative sales model that can be easily adopted by people from all walks of life. The research first provides information about the legal relationship between the seller and the supplier in the dropshipping system. It then analyzes the sales process without holding stock within the scope of dropshipping, focusing on the sale of non-existent goods under the subheading "sale of the non-existent" and the sale of goods without act of taking (kabz) them. Finally, the dropshipping system is evaluated in terms of liability for defects and market price stability. In the context of the dropshipping model, the legal relationship between the parties was discussed, emphasizing that the seller's action of selecting products from the supplier's store, adding a certain margin, and offering them for sale in their own store can be considered as an independent sales contract. The issue of the seller offering products that are not in stock was evaluated within the scope of the ḥadīth prohibiting the sale of non-existent goods, narrated from the Prophet. The main argument for the imposition of the prohibition is also determined as "garar" that may arise due to the risk of non-delivery of the subject matter of the contract to the buyer. It was stated that the supplier's disclaimer of responsibility for returns and defects would not harm the validity of dropshipping transactions, and the condition of non-liability for defects is related to defects that are unknown at the beginning but may emerge later. It was emphasized that in cases of known defects, informing the seller is essential to ensure mutual consent in the contract and to prevent disputes. The study highlighted that dropshipping provides consumers with an alternative virtual market opportunity and that evaluating this method as intermediaries causing unnecessary price increases, without any contribution to product quality and consumer supply, would be misleading.

Keywords: Islamic law, Trade, e-commerce, Stock, Dropshipping, Virtual Store.

Stoksuz E-Satış (Dropshipping) Modelinin İslâm Hukuku Açısından Tahlii

Öz

İslâm hukukunda naslar ışığında belirlenen temel ilkeler, hayatın her alanında olduğu gibi ticari faaliyetlerde de mihenk taşı olmuştur. Gelişim ve değişimin ortaya çıkardığı ticari sorunlar bu ilkeler ölçüt alınarak giderilmeye çalışılmıştır. Teknolojinin gelişimi tüketici taleplerinde değişikliğe sebep olduğu gibi, talep edilen ürün ve hizmetlerin arz yönteminde de değişimlere neden olmuştur. Klasik pazar anlayışının piyasadaki yoğunluğu e-ticaret modeline doğru evrilmeye başlamış, fiziki mağazalarla birlikte sanal pazar ve mağazalar da önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Başlangıçta işletmeler kendi kurdukları web siteleri üzerinden satış işlemini gerçekleştirirken bir süre sonra pek çok ürün ve firmanın yer aldığı alışveriş siteleri pazardaki yerini almaya başlamıştır. Elektronik ticaret (E-Ticaret) olarak adlandırılan bu yeni ticaret modelinde insanlar mağazalara gitmek yerine bilgisayar ve mobil cihazları vasıtasıyla günün her saatinde kolaylıkla alışveriş yapabilmektedirler. E-ticaret sadece tüketicilere belirli bir mekân ve zaman olmadan sınırsız alışveriş imkânı

sunmakla kalmadı; aynı zamanda yeni ticari fırsatlar da sundu. Pek çok insan fiziksel bir mağaza ihtiyacı hissetmeden ticari faaliyetlerde bulunmaya başladı. Bunlardan bir tanesi de dropshipping olarak adlandırılan stoksuz e-satış yöntemidir. “Stoksuz e-satış” veya “stoksuz e-ticaret” olarak tanımlanan dropshipping, ürünlerin tedarikçilerden alınıp doğrudan müşterilere gönderilmesiyle oluşan e-ticaret modelidir. Bu yöntem daha düşük kuruluş sermayesi gerektirmesi nedeniyle girişimciler için cazip bir ticarî model haline almıştır. Bu yöntemde satıcı, tedarikçisinin web sitesinden ürün kataloğunu kopyalayıp kendi web sitesi veya sosyal ağlarında satışa sunar. Müşteri satın almak istediği ürünü site üzerinden seçip aldığı anda dropshipping sahibi kişi ürünü tedarikçi firma üzerinden müşteriye doğrudan ulaştırır. Stoksuz satışın tarihi 1900’lü yılların başlarına kadar dayandırılmakla birlikte dropshipping son dönemlerde ortaya çıkmış ve hızlı bir ivme ile piyasada önemli bir satış modeli olmuştur. Gerek ülkemizde gerekse uluslararası pazarda pek çok firma dropshipping hizmetini müşterilere sunmaktadır. Bu bağlamda, araştırmanın amacını, her kesimden insanın kolaylıkla yapabileceği alternatif bir satış modeli olarak sunulan dropshippingin İslâm ticaret hukukunun genel ilkeleri kapsamında tahlil edilerek hukuki niteliğinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Araştırmada öncelikle dropshipping sisteminde satıcı ile tedarikçi arasındaki hukuki ilişki hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında dropshipping sisteminde stok bulundurmadan satış işlemi, yanında olmayan ürünün satılması üst başlığı içerisinde ma’dûmun satışı ve kabzedilmeden ürün satışı başlıkları altında tahlil edilmiştir. Son olarak dropshipping sistemi kusur sorumluluğu ve piyasa fiyat istikrarı açısından değerlendirilmiştir. Dropshipping modelinde taraflar arasındaki hukuki ilişki meselesinde satıcının tedarikçi mağazadan ürünü seçip üzerine belirli bir kar ekleyerek kendi mağaza vitrininde satışa arz etmesinin müstakil bir satım akdi olarak değerlendirilebileceği üzerinde durulmuştur. Satıcının stoğunda bulunmayan ürünü satışa sunması meselesi ise Hz. Peygamber’den nakledilen yanında olmayan ürünün satışını yasaklayan hadisler kapsamında değerlendirilmiştir. Yasağın konulmasındaki temel argüman da akdin mevzuunun alıcıya teslim edilememe riski nedeniyle meydana gelecek garar olarak belirlenmiştir. Tedarikçinin iade ve kusurlardan sorumlu olmayacağını şart olarak ileri sürmesinin stoksuz e-satış işlemlerinin sıhhatine herhangi bir zarar vermeyeceği, ayıptan sorumlu olmama şartının mebede bilinmeyen sonradan ortaya çıkabilecek kusurlarla ilgili olduğu, varlığı bilinen kusurlar hususunda mutlaka satıcıya bilgi verilmesinin akitte karşılıklı rızanın temini ve husumetlerin engellenmesi için önem arz edeceği ifade edilmiştir. Dropshipping işleminin tüketicilere alternatif sanal mağaza imkânı sunduğunun altı çizilerek, bu yöntemin ürün kalitesi ve tüketiciye arzında hiçbir katkısı olmayan aksine ürün fiyatlarında gereksiz artışa sebebiyet verecek araçlar olarak değerlendirilmesinin yanlış olacağı kanaati ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Ticaret, E-ticaret, Stok, Stoksuz e-satış, Sanal Mağaza.

Giriş

İslâm hukukunda karşılıklı rızaya dayalı ticari faaliyetlere mutlak anlamda izin verilmiştir. Bununla birlikte toplumsal maslahat, bireysel hak ve özgürlüklerin muhafazası, karşılıklı rızanın temini gibi nedenlerle bazı sınırlamalara gidilmiştir. Tüketilmesi yasak olan ürünlerin belirlenmesi,¹ ölçü ve tartıda hileden uzak durulması,² faiz ve kumar içeren muamelelerin haram kılınması³ akitlere getirilen sınırlamalara örnek olarak verilebilir. Zamanla koşul ve imkanların değişmesiyle pek çok yeni ihtiyaçlar hasıl olmuştur. İhtiyaçlar, teknolojik imkanlarla uyumlu yeni sistem arayışlarını da zorunlu kılmıştır. Teknolojinin gelişimi ile klasik pazar anlayışının piyasadaki yoğunluğunun e-ticaret modeline doğru evrilmesi de bu değişimin bir sonucudur. Ürün pazarlayan işletmeler fiziksel pazarların yanı sıra sanal pazarlara yönelmeye başlamış, bir süre sonra sanal pazar piyasası diğer pazarlara nispetle daha hızlı bir gelişme kaydetmiştir.⁴ Başlangıçta işletmeler kendi kurdukları web siteleri üzerinden satış işlemini gerçekleştirirken bir süre sonra pek çok ürün ve firmanın yer aldığı alışveriş siteleri pazardaki yerini almaya başlamıştır. Online alışveriş sitelerinin yoğun faaliyetleri neticesinde pek çok kişi ticari tercihlerini elektronik ticaretten (E-Ticaret) yana kullanmıştır. E-ticaret bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte internet üzerinden ödeme yöntemiyle ürün satın alınmasını sağlayan bir yöntemdir.⁵ E-ticaret sadece tüketicilere belirli bir mekân ve zaman olmadan sınırsız alışveriş

¹ el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3, 90; el-En’âm 6/145; en-Nahl 16/115.

² el-İsrâ, 17/35; eş-Şuarâ, 26/182.

³ el-Bakara, 2/219, 275-280; el-Mâide, 5/90-91.

⁴ Ticaret Bakanlığının yayınladığı 2022 verilerine göre ülkemizde e-ticarette bulunan işletme sayısı 548 bin 688, bu işletmelerin toplam işlem hacmi ise 800,7 Milyar TL olmuştur. E-ticaret Bilgi Platformu, “İstatistikler” (Erişim 17 Temmuz 2023).

⁵ E-ticaretle ilgili değerlendirmeler için bkz. Ahmet Bayraktar, *İslam Hukuku Açısından E-Ticaret* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017); Abdurrahman Savaş, *İnternet Ortamında Yapılan Sözleşmeler* (Konya: Adal Ofset, 2005); Arif Atalay, “Modern İletişim

imkânı sunmakla kalmamış; aynı zamanda yeni ticari fırsatlar da sunmuştur. Pek çok insan fiziksel bir mağaza ihtiyacı hissetmeden ticari faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Bunlardan bir tanesi de dropshipping olarak adlandırılan stoksuz e-satış işlemidir.

“Stoksuz e-satış” veya “stoksuz e-ticaret” olarak tanımlanan dropshipping, ürünlerin tedarikçilerden alınıp doğrudan müşterilere gönderilmesiyle oluşan e-ticaret modelidir.⁶ Satıcı dropshipping yöntemiyle depo bulundurma, stok masrafı, paketleme ve kargo masrafı gibi pek çok maliyetten kurtulabilir. Diğer e-ticaret sistemlerine göre daha düşük kuruluş sermayesi gerektirmesi nedeniyle stoksuz e-ticaret, girişimciler için cazip bir ticaret modeli haline almıştır.⁷ Bu yöntemde satıcı, tedarikçisinin web sitesinden ürün kataloğunu kopyalayıp kendi web sitesi veya sosyal ağlarında satışa sunar. Müşteri satın almak istediği ürünü site üzerinden seçip aldığı anda dropshipping sahibi kişi ürünü tedarikçi firma üzerinden müşteriye doğrudan ulaştırır.⁸

Dropshipping kavramsal olarak son dönemlerde ortaya çıksa da stoksuz satışın tarihi 1900'lü yılların başlarına kadar dayandırılmaktadır. O dönemde mail order denen yöntemle posta ile talep ve ödeme emirleri alınmış, ürünler üreticiden veya satıcıdan doğrudan müşteriye gönderilmiştir. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelere paralel olarak e-ticaret sektörünün gelişimi ile de stoksuz satışlar dropshipping olarak tanımlanan günümüzdeki stoksuz e-ticaret faaliyetlerine dönüşmüştür.⁹ Her ne kadar tedarikçinin kendisi de kurduğu web sitesi üzerinden satışa mal arz edebilse de çok kanallı pazarlama (Omnichannel) tekniği ile ürününü farklı platformlarda sergileme ve daha fazla satış yapma imkanına sahip olmaktadır. Zira tüketiciler almak istedikleri ürünleri sadece üretici firmadan değil farklı platformlardan fiyat karşılaştırmaları yaparak satın alabilmektedir.¹⁰

Günümüzde pek çok firma dropshipping yöntemini kullanarak ticari faaliyette bulunmaktadır. Shopify, Woocommerce, Magento, Bigcommerce, Opencart, CSdropshipping bunların en önde gelenleridir.¹¹ Ayrıca AliExpress, Spocket, DHgate, SaleHoo, BrandsGateway, NordStrom ve GndAtlanta gibi yabancı tedarikçiler ile ülkemizde faaliyet gösteren YeniStoksuz, ToptancınBurada, StokHanem, AyakabıXML, ModaCar, E-Hediyeci, Gumush gibi tedarikçiler de dropshipping ile ünlenmişlerdir.¹²

Son yıllarda yaygın bir ticari faaliyet haline gelen stoksuz e-ticaret hakkında İslâm hukuku alanında ülkemizde Mustafa Çakır ve Fatih Turay tarafından hazırlanan tebliğ özet metinler

Araçlarıyla Yapılan Akitlerin İslam Hukuku Açısından Yorumu”, *İslam ve Yorum II*, ed. Mehmet Kubat vd. (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018), 343-363.

⁶ Hakkı M. Ay vd., “Covid-19 Salgın Döneminde Dünyada ve Türkiye’de E-Ticaret”, *Küreselleşme Çağında Kalkınma ve Yeni Ekonomi*, ed. İbrahim Arslan vd. (Orion Kitabevi, 2022), 75; Jinqiong Lei - Musen Xue, “Dropshipping or Batch Ordering: Contract Choice In The Presence Of Information Haring And Quality Decision”, *Journal of Management Science and Engineering* 7/2 (2022), 287. Worldef, World Ecommerce Forum “Dropshipping Nedir? Stoksuz Satış hakkında Ayrıntılı Kılavuz”, (Erişim 15 Temmuz 2023).

⁷ Ay vd., “Covid-19 Salgın Döneminde Dünyada ve Türkiye’de E-Ticaret”, 76; Ali Keleş, “Güçlü ve Zayıf Yönleri İle Gelişen E-Ticaret İş Modeli Drop-Shipping”, *Turkish Studies* 13/22 (2018), 276; Nihal Behram Kartaltepe - Emil Rahib Kazımov, “Dropshipping-Stoksuz Satış Modeli”, *Azerbaycan ve Türkiyenin İktisadi Emekdaşlığının Strateji İstikametleri*, ed. Elkhan Huseynov vd. (Sumgayıt: Sumgayıt Devlet Üniversitesi, 2022), 461.

⁸ İsmet Ateş - Orhan Şanlı, “E-ticarette Yeni Teknolojiler”, *Küresel Ekonomiye Yön Veren Yeni Teknolojiler*, ed. Bekir Pakdemirli vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2020), 81.

⁹ Bora Göktaş, “Dropshipping Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Tutumları: Bayburt Üniversitesi’nde Bir Uygulama”, *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities* 6/9 (2019), 2.

¹⁰ Ateş - Şanlı, “E-ticarette Yeni Teknolojiler”, 76.

¹¹ Ateş - Şanlı, “E-ticarette Yeni Teknolojiler”, 81.

¹² İdeasoft, İdeasoft Yazılım Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, Stoksuz E-ticaret Nedir? Stoksuz E-ticaret Nasıl Yapılır? (Erişim 28 Mayıs 2023).

dışında tespit edebildiğimiz kadarıyla bir çalışmaya rastlamadık.¹³ Buna karşın Endonezya'da konu hakkında birkaç tane makale çalışması yapılmıştır. Söz konusu bu makalelerde stoksuz e-ticaret selem akdi ve komisyonculuk bağlamında değerlendirilerek dropshipper, tedarikçi ile müşteri arasında aracı olabileceği ifade edilmiştir.¹⁴ Bu makalede stoksuz e-ticaret sadece selem akdi veya komisyonculuk açısından değerlendirilmemiştir. Araştırmada öncelikle stoksuz e-ticaret sisteminde satıcı ile tedarikçi arasındaki hukuki ilişki hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında stok bulundurmadan satış işlemi, yanında olmayan ürünün satılması üst başlığı içerisinde ma'dûmun satışı ve kabezilmeden ürün satışı başlıkları altında tahlil edilmiştir. Son olarak stoksuz e-ticaret kusur sorumluluğu ve piyasa fiyat istikrarı açısından değerlendirilmiştir.

1. Dropshipper İle Tedarikçi Arasındaki Hukuki İlişki

Stoksuz e-satış işlemlerinde tahlil edilmesi gereken önemli bir konu tedarikçi ile satıcı arasında kurulan ilişkinin hukuki statüsüdür. Günümüzde ticari faaliyette bulunan pek çok işletme, ürününün bilgilerini ve resmini mağazalarında sergilemelerine karşın deposunda/vitrininde çok fazla çeşit ürün bulundurmayabiliyor. Özellikle farklı tür ve modele sahip ürünlerde satıcı deposunda birkaç model bulunduruyor, doğrudan katalog veya ekran üzerinden ürün tanıtımı yapıp satış yapıyor. Satıcı, müşteri talebi üzerine tedarikçilerine sipariş vererek talep edilen ürünü müşteriye teslim ediyor. Dropshipping modelinde de satıcı kendi sanal mağazasında kendi stoğunda olmayan ancak tedarikçisinin stoğunda bulunan bir ürünü satışa sunuyor. Müşteri satın alma işlemini gerçekleştirdiğinde dropshipping hizmeti veren mağazalar satıcı onayı ile eş zamanlı olarak doğrudan satıcı adına tedarikçiden ürünü satın alıyor ve müşterinin adresine gönderiyor. Satıcı tedarikçiden belirli bir fiyata ürünü satın alıyor, kendi kârını ekleyerek müşteriye satıyor. Verilen bu bilgiler ışığında satıcı ile tedarikçi arasındaki işlemin satım akdi olduğu anlaşılmaktadır. Satıcının müşteri talebi üzerine stoğunda bulunmayan ürünü tedarikçisinden temin etmesi selem akdini akla getirebilir.¹⁵ Ancak dropshipping modelinde satıcı müşteri talebi üzerine tedarikçiden tam manasıyla ürün sipariş etmemektedir. Satıcının sanal mağaza vitrini ile tedarikçilerin stokları arasında entegrasyon sağlanmakta, satıcı doğrudan tedarikçinin stoğundan ürünü satın almakta, kendi belirlediği kâr üzerinden müşterisine göndermektedir. Dolayısıyla dropshipping sisteminde satıcı ile tedarikçi arasında satım akdi gerçekleştiğini ifade etmek daha doğru gözükmektedir.

Satıcının dropshipping modelinde müşteri ile tedarikçi arasındaki hukuki ilişki komisyonculuk olarak da ifade ediliyor.¹⁶ Ancak kanaatimizce bu tanımlama birkaç problem nedeniyle çok mümkün gözükmemektedir. Öncelikle müşteri satım akdinde sadece satıcı ile muhataptır. Ürünü ondan talep etmekte ve ücreti ona teslim etmektedir. Ayrıca müşteri ürünü herhangi bir nedenle iade etmek istediğinde aynı şekilde muhatapı satıcıdır. Satıcı müşteriden ürün iadesi

¹³ İlgili tebliğ özeti için bkz. Mustafa Çakır, "Stoksuz e-Satış Uygulamalarının Fikhî Analizi", *Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences International Symposium on Islamic Economics, Finance and Banking*, ed. Rasim Yılmaz (Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, 2021), 20; Fatih Turay, "Fıkıh ve İslâm İktisadı Açısından Dropshipping", *Uluslararası İslam Ekonomisi Kongresi*, ed. Fatih Turay vd. (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021), 312.

¹⁴ İlgili çalışmalar için bkz. Andi Triyawan - Suthorik Eri Nugroho, "Analisis Sistem Dropshipping Menurut Ekonomi Islam", *Human Falah: Jurnal Ekonomi dan Bisnis Islam* 5/2 (2018), 228-237; Elpina Pitriani - Deni Purnama, "Dropshipping Dalam Perspektif Konsep Jual Beli Islam", *Jurnal Ekonomi dan Perbankan Syariah* 3/2 (2015), 87-104; Mohammad Jauharul Arifin, "Keabsahan Akad Transaksi Jual Beli dengan Sistem Dropshipping dalam Perspektif Ekonomi Islam", *Lisyabab Jurnal Studi Islam dan Sosial* 1/2 (2020), 279-290.

¹⁵ Triyawan - Nugroho, "Analisis Sistem Dropshipping Menurut Ekonomi Islam", 233; Arifin, "Keabsahan Akad Transaksi Jual Beli dengan Sistem Dropshipping dalam Perspektif Ekonomi Islam", 283.

¹⁶ Pitriani - Purnama, "Dropshipping Dalam Perspektif Konsep Jual Beli Islam", 97-98; Ateş - Şanlı, "E-ticarette Yeni Teknolojiler", 81.

geldiğinde gerekli hukuki işlemleri yerine getirmekten sorumludur. Satıcı iade durumunda kendisi isterse tedarikçiye ürün iadesi işlemi başlatabilir. Ancak müşteri tedarikçiyi hiçbir şekilde bilmediği için onu muhatap alması da düşünülemez. Dolayısıyla satıcı ile tedarikçi arasındaki işlemin komisyonculuk olmaktan ziyade satım akdi olacağını söylemek daha doğru olacaktır. Nitekim Mecelle'de¹⁷ akdin mevzuundan kaynaklanan hukuki uyuşmazlıklarda komisyoncunun sorumluluğunun bulunmadığı belirtilmiştir.¹⁸ stoksuz e-ticaret sisteminde müşteri ile akdin mevzuu hususunda yaşanacak hukuki problemlerde satıcı muhatap olduğu için onun müşteri ile tedarikçi arasında komisyoncu konumunda olması mümkün gözükmemektedir.

2. Yanında Olmayan Ürünün Satılması Açısından Dropshipping

Dropshipping yöntemi ile gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde satıcı kendi yanında/stoğunda bulunmayan bir ürünü satışa sunmaktadır. Bu işlemin fıkhi analizini yapmak için öncelikle İslâm hukuku açısından kişinin yanında olmayan ürünlerin satışı konusunu analiz etmek gerekir.

Fikhın temel kaynaklarını incelediğimizde kişinin yanında olmayan ürünü satmasının hukuki niteliğini belirlemede en önemli dayanak Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerdir. Konu hakkında pek çok farklı varyantlarda hadisler mevcut olsa da bunları mutlak anlamda yanında olmayan ürünlerin satışını yasaklayan hadisler ve sadece gıda ürünleri ile kayıtlanan hadisler şeklinde kategorize edebiliriz. Mutlak anlamda yanında olmayan ürünlerin satışını yasaklayan hadislerden bir tanesi Hz. Peygamber'in kendisine yöneltilen soruya verdiği cevaptır.¹⁹ Hakim b. Hizam insanların kendisine o esnada yanında bulunmayan ürünleri satmasını teklif ettiklerini, bunun üzerine pazardan ürünleri satın alıp onlara teslim ettiğini anlatır. Hz. Peygamber de "yanında olmayan şeyi satma" talimatında bulunur."²⁰ Konu hakkında nakledilen ikinci hadis Abdullah b. Amr (öl. 65/684) ve Amr b. Şuayb (öl. 118/736) rivayetleridir. Bu rivayetlerde Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Kişinin yanında olmayan ürünü satması helal değildir.*"²¹ buyurmuştur. Hz. Peygamber'den herhangi bir ürün istisnası yapılmadan mutlak anlamda yanında olmayan ürünün satışını yasaklayan bu hadislerin yanı sıra sadece gıda ürünlerinin satışıyla kayıtlanan hadisler de bulunmaktadır. "Bir kimse satın aldığı yiyecek maddesini kabz etmeden/teslim almadan satmasın";²² "Hiç kimse gıda maddesini satın alıp ölçmeden bir başkasına satmasın."²³ Bu hadislerde yanında olmayan ürünler sadece gıda maddeleri ile kayıtlanmıştır. Yanında olmayan ürünün satılmasını yasaklayan hadislerin kapsamı hususunda literatürde farkı değerlendirmelerin yer aldığı görülür. Kişinin mülkiyetinde bulunmaması, fiziken yanında bulunmaması (gayyibat) ve başkasına ait bir ürün olması yanında olmama ifadesinin içerdiği manalar olarak gösterilmiştir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre hadislerde satışı yasaklanan yanında olmayan üründen kasıt (لا تبع) ما ليس عندك kişinin mülkiyetinde olmayan şeydir. Bu yaklaşıma göre kendi mülkiyetinde olmakla

¹⁷ Mecelle, md. 579.

¹⁸ Mecelle, md. 579 Konu hakkında değerlendirme için bkz. Ali Şafak, "Mukayeseli Hukuk Açısından Factoring ve Komisyonculuk İşlemleri", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, ed. Mehmet Bayyigit (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 679.

¹⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-serhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beirut: Dâru'l-Marife, ts.), 4/349 İbn Hacer, Hakim b. Hizam'ın rivayetini Buhari'nin sadece bab başlığında vermesinin şartlarına uymamasıyla izah etmiştir. Elbani hadisin senedinin sahih olduğunu belirtmiştir. Ebû Abdîrahmân Muhammed Nasîrî'd-dîn el-Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi's-sagîr ve ziyâdâtühü* (İstanbul: Mektebetü'l-İslâmî, ts.), 2/1209.

²⁰ İbn Mâce, "Büyü", 20; Ebû Dâvûd, "Büyü", 68; Tirmizî, "Büyü", 19 (1232).

²¹ Ebû Dâvûd, "Büyü", 68; Nesâî, "Büyü", 60; Tirmizî, "Büyü", 19 (No. 1234).

²² Buhârî, "Büyü", 54; Müslim, "Büyü", 32; Ebû Dâvûd, "Büyü", 65.

²³ Buhârî, "Büyü", 56; Müslim, "Büyü", 39 (No. 1528).

birlikte akit sırasında yanında bulunmayan bir ürünün satışı caiz olmaktadır.²⁴ Kişi mülkiyetinde bulunmayan bir şeyi hukuken teslim gücü yetiremeyecektir. Bu durum garara sebebiyet vereceği için hadiste yasak kapsamına alınmıştır.²⁵ Kişinin kendi mülkiyetinde olmasa da vekalet, velayet gibi yetkiler sebebiyle hukuken satış yetkisine sahip olduğu ürünleri satması caizdir. Çünkü akdin mevzuu olan ürünü müşteriye teslim etme imkanına sahiptir.²⁶ Hz. Peygamber'den nakledilen "Nikah bağı olmayan kadının boşanması, mülkiyetinde olmayan kölenin azat edilmesi ve mülkiyetinde olmayan ürünün satışı yoktur."²⁷ mealindeki hadis de yanında olmayan şeylerin yasaklanmasından kastın mülkiyetinde bulunmayan ürünler olduğunu göstermektedir. Kaynaklarda yanında olmayan ürünün satışının yasaklanması hususu havada uçan kuşun, denizdeki balığın satılması gibi örnekler ile izah edilmektedir.²⁸ Bu örnekler de mezkûr hadislerde yer alan yanında olmama ifadesi ile mülkiyetinde olmadığı için teslim gücü yetirilemeyecek ürünlerin satışının kastedildiğinin benimsendiği söylenebilir. İbn Hazm'ın (öl.456/1064) "Mülkiyetinde olduktan sonra Hind'de de olsa satabilirsin"²⁹ ifadesi de akdin mevzuunda önemli olanın kişinin mülkiyetinde bulunması olduğu anlaşılmalıdır.

Fakihler içerisinde çok az da olsa yanında olmayan ürünün ifadesinden satıcının yanında bulunmayan şeyin satılması anlaşılacağını söyleyenler olmuştur. Bu anlayışa göre mülkiyetinde olmasa da satıcı yanında bulunan eşyayı satabilir.³⁰ Yanında olmayan şeyin gayyibatin satışı olarak ifade edilmesi çoğunluğun yaklaşımı açısından doğru değildir. Zira fiziken satıcının yanında bulunmayan gayyibatin, makduru't-teslim olduğu sürece satılmasında herhangi bir sakınca görülmemiştir.³¹

Yanında olmayan şeyin satışını yasaklayan hadiste kastedilenin sıfatları belirli olmayan aynı satışı olduğunu ifade edenler de olmuştur.³² Selem akdinde kişi yanında bulunmayan bir şeyi satmaktadır. Ancak miktarı, vasıfları ve teslim zamanı belirli olması durumunda seleme müsaade edilmiştir.³³ Dolayısıyla yanında olmayan şeyin yasaklanması tesliminde bulunan yüksek riskin oluşturduğu garardır.³⁴

Yanında olmayan ürünün satışını yasaklayan hadis ile ilgili önemli değerlendirmelerden bir tanesi İbn Kayyim'a (öl. 751/1350) aittir. İbn Kayyim'a göre hadiste iki temel şeye vurgu yapılmaktadır. Birincisi kişinin yanında bulunmayan bir başkasına ait muayyen bir malı satması, daha sonra tedarik edip müşteriye teslim çabasında bulunmasıdır. Diğeri ise zimmette sabit olsa da teslimine gücü yetirilemeyen bir ürünün satılmasıdır. Çünkü tedarik edilip

²⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402/1982), 13/70; Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 5/147; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ts.), 4/25; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Hâbib el-Basrî Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 5/328-329; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1401/1981), 8/83; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî el-Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn* (Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1429/2008), 2/895.

²⁵ Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 8/83.

²⁶ Ebû Zekerîya Muhyiddin b. Seref Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/259.

²⁷ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 9/262.

²⁸ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Kâfi* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1414/1994), 2/14.

²⁹ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Said İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/475.

³⁰ el-Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 2/895.

³¹ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, 8/83.

³² Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 3/140.

³³ Buhârî, "Selem", 1, 2, 7; Müslim, "Müsâkât", 128

³⁴ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, 3/140.

edilemeyeceği belirli değildir.³⁵ Hadiste yasaklanan şey zimmette sabit olmayan elinde de bulunmayan, bu nedenle tazmin sorumluluğu kapsamı dışında olan şeylerin satışidir.³⁶

Günümüz araştırmacılarından Ali Muhyiddin el-Karadâği “yanında olmayanı satma” hadisinde yasak kapsamına alınan şeyi, kişinin mülkiyetinde olmayan muayyen mallar olarak değerlendirir. Karadâği yasağın gerekçesini ise gararla izah eder. Hadiste Hakim b. Hizam’dan mülkiyetinde olmayan bir ürünün istenmesi ve onun pazardan satın alıp müşteriye teslim etmesinin, bir ürünün somut olarak yanında bulunmasının değil mülkiyetinde bulunmasının yasaklandığını açıkça gösterdiğini söyler.³⁷ Karadâği’ye göre yanında olmaktan kasit mebinin somut olarak yanında bulunması değil, mülkiyetinde ve mümkün (تمكين) olmasıdır. Zira başkasına ait emanet bir mal veya ödünç bir mal yanında olsa da satışa konu olamaz. Ancak kendi mülkiyetinde olan bir mal akid sırasında yanında olmasa da satıma konu olabilir. Kişinin mülkiyetinde bulunan ancak akid esnasında yanında bulunmayan gaibin satışını müşteriye ürünü teslim imkânı olduğu sürece hadiste yasaklanan satış kapsamında değerlendirmez. Karadâği yiyecek maddelerinin teslim alınmadan satışı hususundaki hadisi dikkate alarak yanında olmayan ürün satışının sadece yiyecek malzemelerine hasredilmesini doğru bulmamaktadır.³⁸

Stoksuz e-satış işlemlerinde satıcı yanında olmayan ve o sırada kendi mülkiyetinde bulunmayan ancak tedarikçisinin mülkiyetinde var olan bir ürünü müşterisine satmaktadır. Fakihlerin çoğunluğu tarafından Hz. Peygamber’den nakledilen hadislerin kişinin mülkiyetinde olmayan ürünü satması ile ilgili olduğu kabul edilmiştir. Yasağın gerekçeleri içerisinde ön plana çıkan ise garardır. Buna göre mevcut olmayan, meydana gelip gelmeyeceği bilinmeyen, teslim riski bulunan, unsurları bilinmeyen, yanında olmayan ve hakkında bilgi bulunmayan şeylerin satım akdine konu olması garar olarak isimlendirilmektedir.³⁹

Stoksuz e-satış işlemi garar açısından iki temel husus vardır. Birincisi satıcının kendi mülkiyetinde olmayan bir ürünü satışa sunmasıdır. Diğeri ise tedarikçinin deposundan müşteriye ürünü teslim edememe riskinin var olmasıdır. Satım akdinin temel hedefi mebinin müşteriye, semenin satıcıya teslim edilmesidir. Makduru’t-teslim kavramı ile izah edilen bu maksadın gerçekleştirilememesi diğer bir ifadeyle satılan ürünün müşteriye teslim edilmeme riski garar kapsamında değerlendirilir. Makduru’t-teslim olmada temel ölçek akitle birlikte mebiin zararsız olarak müşteriye teslim edilebilmesidir.⁴⁰ Dropshipping sistemlerinde satıcı bizzat kendisi olmasa da onun talimatı ile tedarikçi deposundan müşteriye mebiyi teslim etmektedir. Tedarikçinin deposunda ürün bulunmaması durumunda mebiyi teslim edememe riski oluşabilir. Ancak XML hizmetiyle satıcı vitrini ile tedarikçi stoklarının entegrasyonunun sağlanmış olması ve stokların sürekli güncel tutulması ile ürünlerin teslim riskinin akdi fesada

³⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1411/1991), 1/301.

³⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâi İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tehzîbü's-Sünen* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1428/2007), 1719.

³⁷ Ali Muhyiddin Karadâği, *Buhûsun fi fikhî'l-Muâmelâti'l-Mâliyye el-Muâsıra* (Dâru'l-Besâiri'l-İslamiyye: Beirut, 1422/2001), 76.

³⁸ Karadâği, *Buhûsun fi fikhî'l-Muâmelâti'l-Mâliyye el-Muâsıra*, 79.

³⁹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik, *Muvattâ* (Ebu Dabi: Müessesetü Zâyd b. Sultan, 1425/2004), 4/881 (No. 2260, 2453); Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Mebsût* (Karatçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmü'l-İslâmî, ts.), 5/92; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs Şâfiî, *el-Ümm* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983), 3/65-66; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/163; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-mead* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 5/725.

⁴⁰ Necmeddin Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 189; Seyfullah Kara - Abdurrahman Haçkalı, “Hanefî Mezhebi Bağlamında Zararın Satım Akdinin Sihhatine Etkisi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 1097-1098.

götürecek derecede bir garara sebebiyet vermeyeceği söylenebilir. Şayet ürün tedarikçi stoklarında yer almamasına karşın farklı tedarikçilerden araştırılıp satışa sunulmuşsa bu durumda tesliminde yüksek risk söz konusu olduğu için garar kapsamında değerlendirilmelidir.⁴¹

Hanefî fakihler mülkiyetinde olmayan şeyin satışı ile mülkiyetinde olmakla birlikte teslim riski taşıyan şeyin satışını farklı değerlendirmişlerdir. Mülkiyette olmayan ve teslimine de güç yetirilemeyen şeylerin satışı batıl kabul edilmiştir. Örneğin havadaki kuşun, sudaki balığın satışı Hanefî fakihlerin çoğuna göre batıldır.⁴² Mülkiyetinde olan ancak tesliminde risk taşıyan ürünlerin satışı hususunda ise farklı görüşler söz konusudur. Tesliminde yüksek risk varsa akit batıl kabul edileceği ifade edilmekle birlikte İmam Muhammed'den akdin fasit olacağı görüşü de nakledilmiştir.⁴³ Hanefî fakihler içerisinde mebi makduru't-teslim olmasa da akdin fasid olacağını ancak mebinin daha sonra teslim edilmesi halinde sahihe dönüşeceği de ifade edilmiştir.⁴⁴

Fıkıh literatüründe gararın kapsamı hususundaki yaklaşımı ile dikkat çeken İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ve İbn Kayyim varlığı ve teslimi riskli olan, yapısı ve miktarı bilinmeyen şeylerin satışını garar kapsamında değerlendirmekle birlikte bazı satış şekillerinde toplumsal maslahatı ön plana çıkarmayı tercih etmişlerdir. Toplumsal maslahat için gerekli olan ürünlerde işin ehli kişilerce varlığının bilinmesi ve örfen malum olmasını yeterli görmüşler, burada oluşma ihtimali olan gararı akde tesiri olmayan garar-ı yesir olarak tanımlamışlardır.⁴⁵

Stoksuz e-satış ifade eden dropshipping işleminde her ne kadar satıcı deposunda bulunmayan bir ürünü satsa da bu satım usulünün örfü gereği tedarikçinin stoğunda bulunan ürünlerin satıcının deposunda da var olduğu değerlendirilebilir. Zira müşteri satıcının/dropshipperin sitesindeki stoktan satın alma işlemi gerçekleştirirse de bu stok tedarikçinin deposu ile entegre olduğu için aynı anda ürün tedarikçinin deposundan müşteriye nakledilmektedir.

Yanında olmayan ürünün satışını yasaklayan hadisler ve konu hakkında yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında mülkiyetinde olmayan bir malın satışında iki kavram öne çıkmaktadır. Bunlar ma'dûmun satışı ve kabz öncesi satıştır. Dropshipping işleminin fıkhi hükmünü ortaya koyabilmek için bu kavramlar bağlamında da değerlendirilmesi gerekir.

2.1. Ma'dûmun Satışı

Dropshipping yöntemi ile gerçekleştirilen satışlarda kişinin yanında olmayan şeyi satmasının fıkhi açıdan oluşturacağı sorunlardan birisi ma'dûmun satışıdır. Ma'dûm "Hukukun hakikaten veya hükmen yok saydığı, tarafları anlaşmazlık ve çekişmeye götürecek derecede kapalı olan, teslimi garanti edilemeyip zarar ve ziyan içeren, varlığı ihtimalli şeyler" olarak tarif edilmiştir.⁴⁶ Stoksuz e-satış yönteminde kişinin akit sırasında kendi stoğunda bulunmayan ancak entegrasyon sağladığı tedarikçisinin deposunda var olan ürünü satması ma'dûmun satışı kapsamında değerlendirilebilir mi?

⁴¹ Konu hakkında değerlendirmeler için bkz. Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, 190.

⁴² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/147; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz el-Hüseynî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 4/505.

⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/10.

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/10; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/147 Yakın ile sabit olan şeyin şek ile ortadan kalkmayacağı temel ilkesi dayanak gösterilerek sonradan mebinin teslim edilebilir olmasının akdin sahihe dönüşmesi için yeterli olmayacağı görüşüne de yer verilmiştir.

⁴⁵ Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ* (Medine: Mecmau Melik Fahd, 1416/1995), 29/488; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-mead*, 5/727.

⁴⁶ İsmail Bilgili, "İslâm Hukukunda Ma'dûmun Satışı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006), 213.

Ma'dûmun satışı Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerle yasaklanmıştır.⁴⁷ Fıkıh literatüründe akit esnasında mülkiyetinde olmayan şeylerin satışı mutlak olarak ma'dûm kapsamında değerlendirilmiş ve satışının caiz olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁸

Hanefî fıkhında ma'dûm konusunda ürünün teslim edilememe riski üzerinde durulmuştur. Örneğin akit esnasında akdin mevzuunun bulunmadığı için naslara aykırı da olsa kıyasen belirli şartlarda caiz kabul edilen selem akdinde müslümün fihin akit anından teslim zamanına kadar mevcut olması, piyasada tedariki hususunda hiç kesintisizinin olmaması şart görülmüştür.⁴⁹

Konu hakkında değerlendirme yapan İbn Kayyim kaynaklarda yer alan anne karnındaki yavrunun satışında temel sorunun yavrunun sağlıklı bir şekilde müşteriye teslim riskinin bulunması olarak izah etmiştir. Yanında olmayan şeyin satışını yasaklayan nasların mebinin makduru't-teslim olmasını ve garardan uzak olmasını ifade ettiğini belirtmiştir.⁵⁰

Ma'dûmun satışı konusunda literatürde yer alan bilgilere bakıldığında yasağın temel gayesinin mebinin teslim edilememe ve garar riskinin ortadan kaldırılması olduğu anlaşılmaktadır

Günümüzde konu hakkında yapılan çalışmalarda da ma'dûmun satışı hususundaki problemde ürünün teslim edilememe riskine vurgu yapılmıştır. Örneğin "İslâm Hukukunda Ma'dûmun Satışı" başlıklı çalışmada İsmail Bilgili, ma'dûmun satışı hususundaki problemin temelini malın makduru't-teslim olmamasının oluşturduğunu ifade etmiştir. Gelecekte gerçekleşmesi kesin olan, taraflar arasında aldanmaya sebebiyet vermeyecek misli malların akit esnasında bulunmasalar da satışlarının geçerli kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵¹

Satım sözleşmesinin hukuki sonucu müşterinin mebiye, satıcının semene sahip olmasıdır. Fıkhın genel esasları akdin hukuki sonucunu gerçekleştirecek, taraflar arasında husumete yol açacak etmenleri engelleyecek biçimde düzenlenmiştir. Akdin mevzuunda bulunması gereken temel şartlar mevcut olması, malum olması ve akdin hükmünü uygulamanın mümkün olması bu amaca yönelik düzenlemelerdendir. Akdin mevzuu ile ilgili bu şartların varlığı her dönemde geçerli temel esaslar olsa da bunların nasıl gerçekleştirileceği akitlerden beklenen gaye ve hedeflere, tarafların rızasına ve maslahatına uygun biçimde dönemsel koşullar dikkate alınarak değişiklik arz edebilecektir.⁵² Nitekim ilk dönemde mebinin akit sırasında mevcut olması temel şart olarak öngörülmekle birlikte toplumsal maslahat dikkate alınarak selem ve istisna gibi akitlere belirli şartlarla müsaade edilmiştir. Bu durum kaynaklarda yer alan malum ve mevcut olma unsurunun ürünlerin yapısı da dikkate alınarak günün koşullarına göre belirlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla günümüzde ticareti yapılan ürün çeşitliliği, teknolojik ve endüstriyel ürünler yapısı dikkate alındığında malum ve mevcut olma unsurunun zamanın koşulları çerçevesinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.⁵³

Stoksuz e-satış işleminde satıcının sanal mağazasının entegrasyonunu gerçekleştirdiği tedarikçi stoğunda ürünlerin satışı için hazır tutulması, tedarikçi ile arasında ürünün

⁴⁷ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik, *Muvattâ* (Ebu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 1425/2004), "Büyu", 8 (No. 2288). İbn Mâce, "Ticarât", 24.

⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/70; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/147; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5/328; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 9/257; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 4/25.

⁴⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/211.

⁵⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *l'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, 1/301.

⁵¹ Bilgili, "İslâm Hukukunda Ma'dûmun Satışı", 238.

⁵² Şevket Topal, "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 218.

⁵³ Konu ile ilgili benzer değerlendirmeler için bkz. Bayraktar, *İslam Hukuku Açısından E-Ticaret*, 58; Alime Çelik, "İslam Borçlar Hukukunda Ma'dûmun Satışından Doğan Hukukî Sonuçlar", *II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu*, ed. İshak Tekin, Esmâ Türkmen (Ankara: Uzundijital Matbaacılık, 2021), 834.

paketlenmesi ve kargolanmasını içeren bir sözleşme akdedilmesi tedarikçinin stoklarında var olan ürünün mevcudiyet ve makduru't-teslim şartı için yeterli görülebilir. Ayrıca akdin mevzuu müşteri talebi sırasında satıcının mülkiyetinde olmasa da müşteri satın alma talebini ilettiğinde eş zamanlı olarak tedarikçi ile satıcı arasında da akit gerçekleştiği için mebinin mülkiyeti satıcıya intikal etmektedir. Bu sebeple tedarikçinin stoğunda mebinin var olması makdur't teslim için yeterli görülebilir. Ticaret örfüne göre varlığı kabul edilen ürünlerin satım akdine konu olabileceğine yukarıda yer verilmişti.⁵⁴ Günümüzde e-ticaret sektöründe yaşanan gelişmeler ürünlerin ve malın tesliminde farklı usullerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ürünün kargoyla müşteriye gönderilmesi, ücretinin kredi kartı, hesaba havale veya kapıda ödeme şeklinde olması bu yöntemler içerisinde yer alır.⁵⁵ Bu sebeple de günümüz e-ticaret örfünde ürünün tedarikçi stoklarında olması veya tedarikçinin selem ya da istisna akitleri ile satıcıların talep ettiği ürünler için tedarik zinciri kurmuş olması mevcudiyet için yeterli görülebilir.

2.2. Kabz Öncesi Satış

İslâm hukukunda satım sözleşmelerinde akdin konusu olan ürünün kabzedilmesi önemli şartlardan birisi kabul edilmiştir.⁵⁶ Hz. Peygamber'den nakledilen satın alınan ürünlerin teslim alınıp kendi depolarına nakledilmeden satılmamasını isteyen hadisler konunun dayanakları içerisinde yer alır.⁵⁷ Ürünün müşteri tarafından kabzedilmesi akdin gereği olmakla birlikte asıl olan malın teslim imkanındır. İslâm hukukunda kabzın ne zaman ve ne şekilde olacağı hususunda kesin bir sınırlamaya gidilmemiştir. Makduru't-teslim olan mebinin kabzının nasıl ve ne zaman gerçekleşeceği belirli olduktan sonra akit sırasında olması önemli değildir. Nitekim Mecellede "Bey'de kabz şart değildir."⁵⁸ kaidesi ile bu fıkhi kural kanunlaştırılmıştır. Hanefî fakihlerden Kâsânî (öl. 587/1191), mebinin teslimini hakiki kabz olarak ifade edilen malın fiilen teslimi ile sınırlandırmamış, müşterinin mevide tasarruf yetkisine sahip olması anlamındaki hükmi kabzı da yeterli görmüştür.⁵⁹ Mâlikî fakihler gayri menkul malların kabzını tahliye şeklinde gerçekleşmesini yeterli görürken menkullerde hakiki kabzı şart görmüşlerdir.⁶⁰ Şâfiî fakihler de kabzın fiili teslimat ile olabileceğini belirtmişlerdir. Elden teslim imkanı olmayanlarda ise nakil ile kabzın gerçekleşeceğini, bu da mümkün olmazsa tahliye ile kabzın mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir.⁶¹ Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir görüşte mebinin temyiz edilmesi (açıkça belirlenmesi) şartıyla her türlü ürünün tahliye ile kabzedilmesi yeterli kabul edilmiştir.⁶² Hanbelî mezhebinde menkul malların kabzında elden teslim esas olmakla birlikte elden teslim imkanı olmaması durumunda tahliye ile kabzı yeterli görmüşlerdir.⁶³ AAOIFII standartlarında kabz, "herhangi bir varlığın fiziki olarak ele geçirilmesi veya örfte bu anlama gelen bir yolla ele geçirilmesi" şeklinde tarif edilmiş, teslim şeklinin, teslimine konu varlığın çeşidine ve insanların bu konudaki örfüne göre değişiklik arz edeceği ifade edilerek teslim alınma şeklinin

⁵⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/2-3; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-mead*, 5/727.

⁵⁵ Bayraktar, *İslam Hukuku Açısından E-Ticaret*, 77.

⁵⁶ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, ts.), 3/164.

⁵⁷ Buhârî, "Buyû", 54-55; Müslim, "Buyû", 29-41.

⁵⁸ Mecelle, md. 262.

⁵⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/244.

⁶⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/163; Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr, *Şerhu'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/145.

⁶¹ Ebû İshak Cemalettin İbrâhîm b. Ali b. Yusuf Şirâzî, *el-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/14; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 9/332; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, 5/226.

⁶² Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Mugnî* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 4/85.

⁶³ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/85.

belirlenmesinde örfün esas olduğu vurgulanmıştır.⁶⁴ Bu verilerden hareketle internette e-ticaret aracılığıyla yapılan alışverişlerde faturanın görüntülenmesi, mebinin teslimi ile ilgili bilginin mail adreslerine gelmesi ile ürünün kabzının gerçekleştiği kabul edilebilir.⁶⁵

Fakihler nasıl gerçekleştirileceği hususunda farklı görüşlere sahip olsalar da akdin hukuki sonucu olarak mebinin müşteri tarafından kabzedilmesi gerekliliği hususunda ittifak halindedirler. Stoksuz e-satışın en önemli özelliği satıcının tedarikçiden aldığı ürünü fiilen kabzetmeden müşteriye satmasıdır. Ancak satıcı her ne kadar ürünü fiilen kabzetmese de mebinin teslim edileceği adresi belirlemesi, kargo firmasına teslim ve takip gibi tasarrufla bulunma imkanına sahiptir. Dolayısıyla mebinin kabzedilmeden satışa sunulduğu bu tür satış işlemlerinin hukuki niteliği değerlendirilirken fiili kabzın yanı sıra tahliye şeklindeki hükmi kabzın da dikkate alınması gerekir. Bir ürünün kabzedilmeden satışı hususunda fakihlerden bir kısmı, hadislerle yasaklanmasını temel dayanak noktası olarak alırken bir kısmı ise garar ve haksız kazanç faktörüne dikkat çekmiştir.⁶⁶ Konu hakkında yapılan güncel çalışmalarda da garar ve haksız kazanç meselesine atıfta bulunulduğu görülmektedir.⁶⁷

Stoksuz e-satış işlemlerinde satıcının kendi stoğunda bulunmayan ürünü, tedarikçisinden temin ederek müşterinin adresine göndermesinin e-ticaret örfünde kabul gören bir kabz türü olarak değerlendirilebileceği ifade edildi. Buna karşın kabzedilmeden ürün satışlarının yasaklanmasına neden olarak genel kabul gören garar faktörünün dropshipping yöntemindeki oranı ne kadardır? Diğer bir ifadeyle dropshipping yönteminde ürünün teslim edilememe riski akdin fesadını gerektirecek oranda garar içerip içermediği tespit edilmelidir. Kanaatimizce tedarikçi ile sözleşme akdederek stoksuz satış gerçekleştirildiğinde bu durumun akdin fesadını gerektirecek oranda bir garar içerip içermediği hususunda örfe müracaat edilmelidir. Günümüz e-ticaret örfünde piyasada varlığı kesin olarak kabul edilen ve tedarikçinin stoklarında veya mal temin zincirinde var olan misli malların stoklarda yer almaması, akdi fesada götürecektir. Zira dropshipping hizmeti sunan platformlarda XML entegrasyonu sağlandığında platform üzerindeki bütün tedarikçilerin stokları satıcı tarafından anlık görülebilir. Bu durum ürünü müşteriye teslim edememe riskini minimize etmektedir. Ancak ürün tedarikçi stoklarında gözüküyor veya teslimi riske sokacak derece çok az görülüyor olmasına rağmen satış işlemi gerçekleştirilirse ürünün teslim riski akdin fesadını gerektirecek oranda garar içerebilir. Dolayısıyla e-ticaret örfünde piyasada sürekli bulunan ve müşteriye tesliminde herhangi bir sıkıntı bulunmayan ürünlerin dropshipping yöntemiyle satışa sunulmasında mebinin teslim riski garar-ı yesir olarak kabul edilebilir.

3. Kusur Sorumluluğu Açısından Stoksuz E-Satış

Stoksuz e-satış işlemlerinde ürünün teslim riski garar-ı yesir olarak kabul edilse de konunun kusur sorumluluğu bağlamında değerlendirilmesi de önemlidir. Dropshipping modelinde müşterinin ürün iade talebinde ve kusurun tazmininde muhatap kendisine ürün satan satıcıdır. Ancak satıcı ürünü görmeden müşteriye gönderdiği için iade durumunda veya kusur durumunda tedarikçiye rücu etmek isteyecektir. Ancak bazı dropshipping hizmeti sunan

⁶⁴ Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, *Faizsiz Finans Standartları* (İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2015), 490.

⁶⁵ Mehmet Hadi Turan, "Satım Akitlerini Sonuçlandırmada Karşılıklı Teslimin (Kabzın) Önemi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2017), 158; Mustafa Kısabet, "İslam Hukukuna Göre Satılan Malın Kabzı ve Hükümleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 484.

⁶⁶ Kāsānī, *Bedāi'u's-sanā'i*, 5/180; Abdullah b. Mahmud Mevsilī, *el-İhtiyâr li ta'İlî'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1416/1996), 2/8; İbn Rüşd, *Bidāyetü'l-müctehid*, 3/164; Mâveridî, *el-Hâvi'l-kebir*, 5/221.

⁶⁷ Kısabet, "İslam Hukukuna Göre Satılan Malın Kabzı ve Hükümleri", 490; Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, 199.

tedarikçiler paketleme ve ürün sevkiyatında yaşanan problemler dışında ürün iadesinde sorumluluğun satıcıya ait olduğunu beyan etmektedirler.⁶⁸ İçerisinde Hanefî ve Şâfiî mezhebine mensup fakihlerinde yer aldığı çoğunluğa göre satım sözleşmesinde hukuki sorumluluk mebinin kabzi ile müşteriye intikal eder.⁶⁹ Satıcı mebinin teslimine kadar oluşacak her türlü kusurdan sorumludur. Mecelle’de bu husus “*Mebi kable’l-kabz bayiin yedinde telef olsa müşteri hakkında bir şey terettüp etmeyip zararı bayî’e ait olur.*”⁷⁰; “*Mebi bade’l-kabz telef olsa bayî hakkında bir şey terettüp etmeyip zararı müşteriye ait olur.*”⁷¹ ifadeleri ile kanunlaştırılmıştır. Mâlikî mezhebi ile Hanbelîler’de yer alan bir görüşe göre ölçülüp tartılan (mukadderat) ürünlerin hukuki sorumluluğu kabz ile müşteriye geçerken, diğer ürünlerde akit ile mülkiyet ve hukuki sorumluluk müşteriye geçmektedir.⁷² Zâhirî fakihler ise her türlü üründe akit ile mülkiyet ve hukuki sorumluluk müşteriye geçmektedir.⁷³

Hukuki sorumluluğun kime ait olacağı ile ilgili kısa bilgilerden sonra dropshipping işlemlerinde tedarikçi veya satıcının iade veya kusurdan sorumlu olmayacağını sözleşme sırasında şart olarak ileri sürmeleri İslâm Hukuku açısından mümkün mü? sorusuna cevap bulmak gerekiyor. Hanefî fakihlere göre bu tür bir şartla gerçekleştirilen akitler geçerlidir.⁷⁴ Mâlikî ve Şâfiî mezhebine göre ise sorumsuzluk şartına itibar edilmez.⁷⁵ Hanbelî mezhebinde konu hakkında farklı görüşler nakledilmiştir. Birincisine göre satıcının sadece bilmediği kusurlardan muaf kılınma şartına itibar edileceği belirtilir. Diğer görüşe göre ise satıcının bildiği veya bilmediği bütün kusurlardan muaf tutulma şartıyla akit yapılması mümkündür.⁷⁶ Satıcının sattığı maldaki ayıplardan sorumlu olduğu görüşünü Hz. Osman’dan nakledilen bir rivayete dayandırmaktadırlar. Rivayete göre Abdullah b. Ömer bir kölesini çıkacak herhangi bir kusurdan sorumlu olmamak kaydıyla satmış. Köleyi satın alan kişi bir hastalık fark edince iade etmek istemiş ancak Abdullah b. Ömer kusurlardan sorumlu olmama şartıyla sattığı gerekçesi ile iadeyi kabul etmemiş. Durum Hz. Osman’a intikal edince Hz. Osman, Abdullah b. Ömer’den kusurdan haberi olmadığına dair yemin etmesini istemiş. Abdullah b. Ömer yeminden kaçınınca kölenin iadesine hükmetmiştir.⁷⁷ Hanefî mezhebinde Hz. Osman’ın Abdullah b. Ömer’den yemin talep etmesi, kusursuzluk şartı ile satım akdi yapmanın caiz olduğuna delil olarak gösterilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber’den nakledilen “Müslümanlar koştukları şarta bağlıdır”⁷⁸ mealindeki hadis de kusur sorumsuzluğu şartının geçerliliğinin dayanağı kabul edilir.⁷⁹ İmam Malik, Abdullah b. Ömer’le ilgili rivayeti dikkate alarak satıcının mevide bildiği kusurlardan her halükârda sorumlu olacağı ancak bilmediği kusurlar hususunda müşteriye akit esnasında sorumsuzluk şartı ileri sürebileceğini belirtmiştir. İmam Malikten kusurlardan sorumlu olmama şartını sadece devlete ait malların satışı hususunda geçerli olduğu yönünde görüş de nakledilmektedir.⁸⁰

⁶⁸ Yenitoptancı *Dropshipping*, “Ürün iadelerinde işlem nasıl yapılıyor?” (Erişim 18 Mayıs 2023).

⁶⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/70; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 5/238; Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheretü’-neyyira* (Kahire: Matbaatu’l-Hayriyye, 1322/1904), 1/185; Mâverî, *el-Hâvi’l-kebir*, 5/221; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/70; Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb*, 9/220.

⁷⁰ Mecelle, md. 293

⁷¹ Mecelle, md. 294.

⁷² İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/87; Semsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafê ed-Desûkî, *Hâşiyetü Desûkî ale’ş-Şerh’l-kebir* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 3/145.

⁷³ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr*, 7/272.

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/92; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/18.

⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/135; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 3/200.

⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/135.

⁷⁷ Mâlik, *Muvattâ*, 4/885 (H.No: 2271).

⁷⁸ Buhârî, “İcâre”, 14; Tirmizî, “Ahkâm”, 17.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/92.

⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 3/200.

Akit esnasında maldaki kusurlardan sorumlu olmama şartını mutlak anlamda caiz görmeyenler, satıcının aybı bilmesine karşın şart ileri sürmesinin gabn (aldatma) anlamına geleceğini; şayet mebiddeki kusuru bilmeden sorumsuzluk şartı ile satışa sundu ise garar söz konusu olacağını ifade ederler.⁸¹ İmam Şâfiî de Hz. Osman rivayetini referans alarak satıcının mebi ile ilgili bildiği kusurlardan tekeffül borcunun bulunacağını, bilmediği kusurlarda ise sorumlu olmama şartı ileri sürebileceğini ifade etmiştir.⁸²

Hanbelî mezhebinde akit esnasında sorumluluk kabul etmeme şartının konulması hususunda farklı görüşler mevcuttur. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir görüşte satıcının bildiği veya bilmediği her türlü kusurdan sorumlu olmama şartı ile akit yapmasını caiz gördüğü ifade edilir. Diğer bir rivayete göre ise satıcının sadece bilmediği kusurlardan sorumlu olmama şartının geçerli olacağı nakledilmiştir.⁸³

İslâm hukukunda satım sözleşmesinde tarafların rızasına ayrı bir önem verilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerimde insanların mallarının birbirlerine helal olmasının temel şartı olarak karşılıklı rızaya dayalı ticaret gösterilmiştir.⁸⁴ Rızanın oluşması için mebinin tüm vasıfları ile bilinmesi önemlidir. Her şeye rağmen rızayı zedeleyecek bir unsur ortaya çıkma ihtimaline karşı muhayyerlik hakkı temel kural olarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Müşteri aldığı malın ayıplardan uzak olması beklentisi ile satıcıya güven duyarak akit yapmaktadır. Şayet akit esnasında mebiddeki kusura muttali olmasına karşın akdi tamamlarsa mebiyi o haliyle kabul ettiği anlamına gelecektir. Mebide gördüğü kusurlar nedeniyle iade talebinde bulunması ayıba razı olmadığının bir işaretidir. Satıcının sorumsuzluk şartı müşteriyi razı olmayacağı akde zorlamak anlamına gelecektir. Dolayısıyla ayıptan sorumlu olmama şartı mebide bilinmeyen sonradan ortaya çıkabilecek kusurlarla ilgili kabul edilmelidir. Varlığı bilinen kusurlar hususunda mutlaka müşteriye bilgi verilmesinin akitlerde rıza ilkesine ve oluşabilecek husumetleri önlemeye daha uygun olacaktır.⁸⁶

Stoksuz e-satış işlemlerinde tedarikçiler ürünün yanlış ve eksik gönderilmesi gibi tedarikçiden kaynaklanan kusurlarda sorumluluk tedarikçidedir. Bunun dışında müşterinin herhangi bir sebeple ürünü iade etmek istemesi durumunda ise satıcı sorumlu kabul edilir.⁸⁷ Dropshipping modelinde tedarikçilerin ileri sürdükleri kusur sorumsuzluğu şartı akdi mutlak anlamda geçersiz kılacak bir şart değildir. Zira Hanefî mezhebinde kusur sorumsuzluğu şartı geçerli iken, Şâfiî mezhebinde geçersiz diğerlerinde belirli şartlarda geçerli kabul edilir.⁸⁸ Dolayısıyla tedarikçinin iade ve kusurlardan sorumlu olmayacağını şart olarak ileri sürmesi stoksuz e-satış işlemlerinin sıhhatine herhangi bir zarar vermemektedir. Bununla birlikte ayıptan sorumlu olmama şartının mebide bilinmeyen sonradan ortaya çıkabilecek kusurlarla ilgili olduğunu söylemek daha doğrudur. Varlığı bilinen kusurlar hususunda mutlaka satıcıya bilgi verilmesinin müşteri ile

⁸¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/200.

⁸² Şâfiî, *el-Ümm*, 7/105; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5/271.

⁸³ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/135.

⁸⁴ en-Nisâ, 4/29.

⁸⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/4; Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Abî Bekr Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübeddî* (Beirut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, ts.), 3/29; Serahsî, *el-Mebsût*, 13/38; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/109; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/48; Fahrreddin Osman b Ali b Mihcen Zeylâi, *Tebyînü'l-hakâik fî şerhi Kenzî'd-dekâik* (Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313/1895), 4/6.

⁸⁶ Satım Sözleşmelerinde Kusur Sorumluluğu İçin bkz. Hasan Kayapınar, "Alışveriş Akdinde Ayıplı malın Kusurundan Ötürü Yükümlü Tutulmama (Berâet) Şartının Tarafların Rızâsı Bağlamında İncelenmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (2021), 939-962; Abdullah Demirci, *İslam Borçlar Hukukunda Akit Konusunun Telefinden Doğan Sorumluluk* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Abdullah Demirci, "İslam Borçlar Hukukunda Kabzın Sorumluluğa Etkisi", *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 4/7 (2021), 122-145.

⁸⁷ Yenitoptancı *Dropshipping*, "Ürün iadelerinde işlem nasıl yapılıyor?".

⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/92; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/18; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 4/135; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/200.

satıcı arasında oluşabilecek husumetleri önlemede ve tarafların rızasına dayalı bir akit oluşmasında önemli ve değerli bir yeri vardır.

4. Piyasa Fiyat İstikrarı Açısından Dropshipping

Stoksuz e-satış işlemlerinde değerlendirilmesi gereken önemli hususlardan bir tanesi de piyasa fiyat istikrarıdır. Piyasalarda ürün fiyatlarının arz talep dengesi kapsamında oluşması ilk dönemlerden itibaren fikhin temel ilkesi olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) piyasa fiyat istikrarı için pek çok önlem almıştır.⁸⁹ Karaborsacılığın yasaklanması, üreticinin pazarda ürün satışını engelleyici uygulamaların yasaklanması, tedarikçilerin pazara ulaşmadan yollarda karşılanıp ürünlerinin satın alınmasına müsaade edilmemesi, müşteriler arasında kasıtlı ve haksız rekabet oluşturmak bu tedbirler içerisinde sayılabilir.⁹⁰ Hz. Peygamber arz talep dengesi dışında piyasa fiyatlarına müdahale taleplerini de reddederek serbest pazar ekonomisini desteklemiştir.⁹¹ Hz. Peygamber tarafından piyasa düzeni için oluşturulan bu hususlar İslâm ticaret hukukunun temel ilkelerini oluşturmakla birlikte İslâm hukukunda piyasa istikrarı bozulduğunda devlete toplumsal maslahat gereği piyasaya müdahale yetkisi de verilmektedir. Nitekim Hz. Ömer döneminde piyasada oluşturulmaya çalışılan suni fiyat artışlarına yönelik müdahalelerde bulunulmuştur.⁹² Sonraki dönemlerde de piyasa istikrarı için devletin denetim, kontrol ve müdahale görevlerini icra ettiği görülmektedir. Özellikle Osmanlı döneminde Ahi teşkilatlarında kontrollü, müdahaleci bir ticari anlayışı hâkim olmuştur.⁹³

Stoksuz e-ticaret sisteminde satıcının kabzetmeden tedarikçinin ürünlerini satışa sunması ve müşteri ile tedarikçi arasında yeni bir halka oluşturması, ürün fiyatlarında artışa sebebiyet vereceğini akla getirebilir. İslâm hukukunda ürünlerin elde edilmesinden tüketiciye sunulmasına kadarki zincirde ürün kalitesinde veya piyasaya arzında zorunlu bir katkısı olmayanların yer almaması temel esas olmuştur.⁹⁴ Ancak günümüz e-ticaret sisteminde üretici doğrudan sanal mağazalarda ürün satışa sunduğunda aynı anda o üreticiden mal alıp e-ticarette bulunulması piyasa fiyatlarında ek bir maliyete neden olmayabilir. Çünkü e-satış platformlarında çok fazla mağaza bulunduğundan tüketici istediği ürünü en uygun fiyata alabileceği alternatifleri aynı zamanda görebildiği için bunları rahatlıkla karşılaştırabilir. Dropshipping işleminde de aynı durum söz konusudur. Ayrıca tedarikçi perakende satış yapmıyorsa dropsipper toptancıdan ürün alıp bunu satışa sunan kişi mesabesindedir. Dolayısıyla üretici ile tüketici arasında bir aracından bahsedilemez. Şayet tedarikçi perakende satış yapıyorsa tüketici ister tedarikçiden isterse satıcıdan ürünü alabilecektir. Bu durumda dropsipper, tedarikçi ile üretici arasında ekstra bir aracı değil, tedarikçinin yanında serbest rekabet ortamını sağlayan alternatif bir satıcı hüviyetinde olacaktır. Çok fazla dropsipper olması da fiyatlarda artışa sebebiyet veren araçların ortaya çıkması değil, tüketiciler için alternatif sanal mağazaların kurulması demektir. Bu sayede tüketiciler de kendileri için fiyat avantajı sunan satıcıyı tercih imkânı bulmuş olacaklardır.

⁸⁹ Buhâri, "Büyü", 58, 64, 70; Müslim, "Nikâh", 52; "Büyü", 4, 11.

⁹⁰ Konu hakkında bkz. Cemil Liv, "İslâm'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (2019), 363-398; Abdülkadir Tekin, "İslâm Borçlar Hukukunda Meşrû Görünümlü Satış İşlemlerini Diyanî Hüküm Açısından Sakıncalı Hale Getiren Unsurlar", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9 (2020), 79-107.

⁹¹ İbn Mâce, "Ticaret", 27; Ebû Dâvûd, "Büyü", 49; Tirmizî, "Büyü", 73.

⁹² Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdurrezzâk, *el-Musannef* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmi, 1403/1982), 8/207 (No. 14906).

⁹³ Konu hakkında bkz. Cemil Liv, "Ahi Teşkilatının Standardizasyon Anlayışının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 105 (2023), 215-231.

⁹⁴ Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980), 398-400; Süleyman Ateş, "Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Getirdiği Ekonomik Düzen", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 4 (1980), 82; Liv, "İslâm'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler", 391.

Sonuç

İslâm hukukunda karşılıklı rızaya dayalı ticari faaliyetlerde ibaha prensibi temel ilke olmuştur. Bununla birlikte toplumsal maslahat, bireysel hak ve özgürlüklerin muhafazası, karşılıklı rızanın temini gibi nedenlerle bazı sınırlamalara gidilmiştir. Zamanın, koşul ve imkanların değişmesiyle birlikte pek çok yeni ihtiyaçlar hasıl olmuştur. İhtiyaçlar, teknolojik imkanlarla uyumlu yeni sistem arayışlarını da zorunlu kılmıştır. Teknolojinin gelişimi ile klasik pazar anlayışının piyasadaki yoğunluğunun e-ticaret modeline doğru evrilmesi de bu değişimin bir sonucudur. E-ticaret sadece tüketicilere belirli bir mekân ve zaman olmadan sınırsız alışveriş imkânı sunmakla kalmadı; aynı zamanda yeni ticari fırsatlar sundu. Pek çok insan fiziksel bir mağaza ihtiyacı hissetmeden ticari faaliyetlerde bulunmaya başladı. Dropshipping yöntemi de teknolojinin sunduğu satış modellerinden birisidir.

Bu çalışmada Hz. Peygamber'den nakledilen yanında olmayanı satma mealindeki hadislerin tahlili bağlamında stoksuz e-satış işlemi değerlendirilirken hareket noktası akdin mevzuunun müşteriye teslim edilememe riski nedeniyle meydana gelecek garar olmuştur. Dropshipping modelinde XML hizmetiyle satıcı vitrini ile tedarikçi stoklarının entegrasyonunun sağlanmış olması ve stokların sürekli güncel tutulması ürünlerin teslim riskinin akdi fesada götürecekt derecede bir garara sebebiyet vermeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ticaret örfüne göre varlığı kabul edilen ürünlerin satım akdine konu olabileceği temel kabulü dikkate alınarak satıcının vitrini ile tedarikçinin stokları arasında entegrasyonun gerçekleştirilmesi, tedarikçi stoğunda ürünlerin satışı için hazır tutulması, satıcı ile tedarikçi arasında ürünün paketlenmesi ve kargolanmasını içeren bir sözleşme akdedilmesi gibi dropshipping modelinin bir gereği olması, akdin mevzuunun mevcudiyet ve makduru't-teslim şartı için yeterli görülebilir.

Tedarikçinin iade ve kusurlardan sorumlu olmayacağını şart olarak ileri sürmesinin stoksuz e-satış işlemlerinin sıhhatine herhangi bir zarar vermeyeceği, ayıptan sorumlu olmama şartının mebide bilinmeyen sonradan ortaya çıkabilecek kusurlarla ilgili olduğu söylenebilir. Varlığı bilinen kusurlar hususunda ise mutlaka satıcıya bilgi verilmesi akitte karşılıklı rızanın temini ve husumetlerin engellenmesi için önem arz edecektir.

Dropshipping modelinin ürün tedarik zincirinin gereksiz bir şekilde uzayarak suni fiyat artışına neden olan bir model olarak görülmesi doğru olmaz. Zira bu model tüketicilere ürün ve fiyat karşılaştırması yapabileceği alternatif bir sanal mağaza imkânı sunmaktadır.

Netice olarak dropsihipping modeli, stoksuz e-satış yöntemi olmakla birlikte klasik ticaretteki stoksuz satışlardan farklı yönlerinin bulunduğu, özellikle XML entegrasyonu ile ürün teslim edememe riskinin minimize edildiği göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle dropshipping modelini mutlak anlamda caiz görmeme yerine, tedarikçi firmalarla entegrasyonu sağlanması, müşterilerine ürün teslimi, iade ve kusur sorumluluğu hakkında teminat verilmesi şartıyla caiz görülmesi daha isabetli olacaktır. Bununla birlikte herhangi bir tedarikçi firma ile entegre olmamış, sanal mağaza vitrinini müşteri kandırma amacıyla kullanan, aldatma ve aldanma potansiyeli yüksek dropshipping uygulamalarını ise caiz görmek mümkün değildir.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. 11 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982.
- Arifin, Mohammad Jauharul. "Keabsahan Akad Transaksi Jual Beli dengan Sistem Dropshipping dalam Perspektif Ekonomi Islam". *Lisyabab Jurnal Studi Islam dan Sosial* 1/2 (2020), 279-290.
- Atalay, Arif. "Modern İletişim Araçlarıyla Yapılan Akitlerin İslam Hukuku Açısından Yorumu". *İslam veYorum II*. ed. Mehmet Kubat vd. 1/343-363. Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018.
- Ateş, İsmet - Şanlı, Orhan. "E-ticarette Yeni Teknolojiler". *Küresel Ekonomiye Yön Veren Yeni Teknolojiler*. vd. Bekir Pakdemirli vd. 65-86. Ankara: Akçağ Yayınları, 2020.
- Ateş, Süleyman. "Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Getirdiği Ekonomik Düzen". *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 4 (1980), 79-95.
- Ay, Hakkı M. vd. "Covid-19 Salgın Döneminde Dünyada ve Türkiye'de E-Ticaret". *Küreselleşme Çağında kalkınma ve Yeni Ekonomi*. ed. İbrahim Arslan vd. 69-108. Orion Kitabevi, 2022.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1401/1981.
- Bayraktar, Ahmet. *İslam Hukuku Açısından E-Ticaret*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Bilgili, İsmail. "İslâm Hukukunda Ma'dûmun Satışı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006), 211-238.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahih*. 6 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Çakır, Mustafa. "Stoksuz e-Satış Uygulamalarının Fikhî Analizi". *Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences International Symposium on Islamic Economics, Finance and Banking*. ed. Rasim Yılmaz vd. Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, 2021.
- Çelik, Alime. "İslam Borçlar Hukukunda Ma'dûmun Satışından Doğan Hukukî Sonuçlar". *II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu*. ed. İshak Tekin, Esmâ Türkmen. 825-836. Ankara: Uzundijital Matbaacılık, 2021.
- Demirci, Abdullah. *İslam Borçlar Hukukunda Akit Konusunun Telefenden Doğan Sorumluluk*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Demirci, Abdullah. "İslam Borçlar Hukukunda Kabzın Sorumluluğa Etkisi". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 4/7 (2021), 122-145.
- Derdîr, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-. *Şerhu'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafе ed-. *Hâşiyetü Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Elbânî, Ebû Abdirrahmân Muhammed Nasirü'd-dîn el-. *Sahîhu'l-Câmi's-sagîr ve ziyâdâtühü*. 2 cilt. İstanbul: Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- Göktaş, Bora. "Dropshipping Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Tutumları: Bayburt Üniversitesi'nde Bir Uygulama". *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities* 6/9 (2019), 1-16.
- Güney, Necmeddin. *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Haddâd, Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-. *el-Cevheretü'n-neyyira*. 2 cilt. Kahire: Matbaatu'l-Hayriyye, 1322/1904.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb. *Me'âlimü's-Sünen*. 4 cilt. Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyinî. *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebi Bekr. *Zâdü'l-mead*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an rabbi'l-âlemîn*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1411/1991.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Züraî. *Tehzîbü's-Sünen*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1428/2007.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed. *el-Kâfi*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414/1994.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmi, ts.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, ts.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim. *Mecmûu'l-fetâvâ*. Medine: Mecmau Melik Fahd, 1416/1995.
- Kallek, Cengiz. "Simsar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009. 37/216.
- Kara, Seyfullah - Haçkalı, Abdurrahman. "Hanefî Mezhebi Bağlamında Zararın Satım Akinin Sıhhatine Etkisi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 1092-1114. <http://doi.org/1051702/esoguifd.1132519>
- Karadâği, Ali Muhyiddin. *Buhûsun fî fıkhi'l-Muâmelâti'l--Mâliyye el-Muâsıra*. Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye: Beyrut, 1422/2001.
- Kartaltepe, Nihal Behram - Kazımov, Emil Rahib. "Dropshipping-Stoksuz Satış Modeli". *Azerbeycan ve Türkiyenin İktisadi Emekdaşlığının Strateji İstikametleri*. ed. Elkhan Huseynov vd. 460-462. Sumgayıt: Sumgayıt Devlet Üniversitesi, 2022.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud. *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Kayapınar, Hasan. "Alışveriş Akinde Ayıplı malın Kusurundan Ötürü Yükümlü Tutulmama (Berâet) Şartının Tarafların Rızâsı Bağlamında İncelenmesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (2021), 939-962. <https://doi.org/10.33415/Daad.848945>
- Keleş, Ali. "Güçlü ve Zayıf Yönleri İle Gelişen E-Ticaret İş Modeli Drop-Shipping". *Turkish Studies* 13/22 (2018), 271-283. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14190>
- Kisbet, Mustafa. "İslam Hukukuna Göre Satılan Malın Kabzı ve Hükümleri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 477-490.
- Lei, Jinqiong - Xue, Musen. "Dropshipping Or Batch Ordering: Contract Choice İn The Presence Of İnformation Haring And Quality Decision". *Journal of Management Science and Engineering* 7/2 (2022), 287-302. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14190>
- Liv, Cemil. "Ahi Teşkilatının Standardizasyon Anlayışının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 105 (2023), 215-231. <https://doi.org/10.34189/hbv.105.009>
- Liv, Cemil. "İslâm'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (2019), 363-398. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.571232>
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes. *Muvattâ*. 8 Cilt. Ebu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 1425/2004.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-kebîr*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî el-. *Şerhu't-Telkîn*. 5 Cilt. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmi, 1429/2008.
- Merginânî, Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Abî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, ts.

- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1416/1996.
- Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh. *el-Mebsût*. 5 Cilt. Karatçı: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmî'l-İslâmî, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseynel-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman b. Şuayb. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin b. Seref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Pitriani, Elpina - Purnama, Deni. "Dropshipping Dalam Perspektif Konsep Jual Beli Islam". *Jurnal Ekonomi dan Perbankan Syariah* 3/2 (2015), 87-104.
- Savaş, Abdurrahman. *İnternet Ortamında Yapılan Sözleşmeler*. Konya: Adal Ofset, 2005.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402/1982.
- Şafak, Ali. "Mukayeseli Hukuk Açısından Factoring ve Komisyonculuk İşlemleri". *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*. ed. Mehmet Bayyigit. 663-699. Konya: Kombad Yayınları, 1997.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983.
- Şirâzî, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali. *el-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Tekin, Abdülkadir. "İslâm Borçlar Hukukunda Meşrû Görünümlü Satış İşlemlerini Diyanî Hüküm Açısından Sakıncalı Hale Getiren Unsurlar". *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9 (2020), 79-107.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahîh*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Topal, Şevket. "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 211-228.
- Triyawan, Andi - Nugroho, Suthorik Eri. "Analisis Sistem Dropshipping Menurut Ekonomi Islam". *HUMAN FALAH: Jurnal Ekonomi dan Bisnis Islam* 5/2 (2018), 228-237.
- Turan, Mehmet Hadi. "Satım Akitlerini Sonuçlandırmada Karşılıklı Teslimin (Kabzın) Önemi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2017), 149-163.
- Turay, Fatih. "Fıkıh ve İslâm İktisadı Açısından Dropshipping". *Uluslararası İslam Ekonomisi Kongresi*. ed. Fatih Turay vd. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları. *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, 2015.
- Yeniçeri, Celal. *İslâm İktisadının Esasları*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980.
- Zeylaî, Fahreddin Osman b Ali b Mihcen. *Tebyînü'l-hakâik fi şerhi Kenzi'd-dekâik*. 6 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313/1895.
- İdeasoft, İdeasoft Yazılım Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi "Stoksuz E-ticaret Nedir? Stoksuz E-ticaret Nasıl Yapılır?". Erişim 28 Mayıs 2023. <https://www.ideasoft.com.tr/stoksuz-e-ticaret-nasil-yapilir/>
- Worldef, World Ecommerce Forum "Dropshipping Nedir? Stoksuz Satış hakkında Ayrıntılı Kılavuz". Erişim 15 Temmuz 2023. <https://worldef.net/e-ihracat/dropshipping-nedir-stoksuz-satis-kilavuzu/>
- Yeni Toptancı, Yenitoptancı Dropshipping, "Ürün iadelerinde işlem nasıl yapılıyor?". Erişim 18 Mayıs 2023. <https://drop.yenitoptanci.com/ic/sik-sorulan-sorular>